

TAKIYYE ÜZERİNE BAZI MÛLÂHAZALAR

Some Considerations On *Takiyya*

Doç. Dr. Selim ÖZARSLAN*

ÖZET

Ötekinin kötülüğünden korunmak için asıl inancını gizlemek olarak tanımlayabileceğimiz takiyye kavramı, günümüzde çeşitli çevrelerce kendi anlam alanından kopartılarak başka anlamlar çağrıştıracak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Şia'yı dışarıda tutarsak gerektiği durumlarda takiyye ile amel etmek dinî bir emir değil, ruhsattır. İnsanları takiyye yapmaya iten etkin sebep din değil, fikir, düşünce, inanış ve eylemlerini serbestçe ortaya koyabilecekleri özgür bir ortama sahip olamayışlarıdır. Takiyyenin olmadığı bir dünya, insan hak ve özgürlüklerinin tam yaşandığı bir dünyadır.

Anahtar Kelimeler: Takiyye, Şia, inanç, zorlama-baskı, kelâm, vacip, ruhsat.

ABSTRACT

Takiyya which might be defined as to abstain from the other people's ill ideas and to secrete one's own belief has been used in different ways today by various people associating other meanings by breaking off from its original usage.

If Shia is regarded as exception acting by means of takiyya is not a religious command but a permission. The active reason resulting people doing takiyya is not the religion itself but it is human being's not being able to have a free environment in which they may have their ideas, thought, beliefs and actions freely.

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve İslam Mezhepler Tarihi ABD Başkanı, e-mail: sozarслан1@firat.edu.tr

A world without takiyya is a good world where people's freedom and rights are done completely.

Key Words: Takiyya, Shiite, belief, forcing-duress, theology, obligatory, permission.

Giriş

Takiyye sözcüğü son zamanlarda gerek medyada gerekse sosyo-politik ve hukukî çevrelerde sıklıkla kullanılır bir kavram olmuştur. Bu kullanım söz konusu kavramın sözlük ve terim anlamının dışına çıkarılarak teolojik değil, politik bir yapıya büründürülmüş, bu şekilde aslî hüviyet ve mahiyetinden arındırılmış olmaktadır. Bu nedenle biz takiyyenin neliği üzerinde durmayı faydalı bularak bu çalışmayı yapmaya karar verdik. Bunu yaparken biz de bazı basın yayın mensupları, yargı bürokratları ve siyasetçilerin takındığı taraflı ve indirgemeci bir metot izlemeyecek, bilimin gerektirdiği bilimsel nesnellikle konuyu betimlemeye daha sonra da anlama, kavrama ve yorumlama yoluna gideceğiz.

I- Kavramsal Çerçeve

Takiyye kavramı lafız olarak Kur'an-ı Kerim'de geçmez. Ancak aynı kökten "tukah" sözcüğü Âl-i İmrân sûresinde yer alır.¹

Arapça'da takiyye sözcüğü, çoğulu "etkiyâ" olan "takiyy" in dişilidir. Takiyy, sözlükte Allah'tan korkup haram işlemekten sakınan, ihtiyatlı davranan birey demektir. İyi eylemlerle (amel-i sâlih) nefsinin günah ve azaptan koruyan kimseye de takiyy denilmektedir. Bir de "tukye" sözcüğü vardır ki o da sakınma, çekinme ve uzak durma manasına gelmektedir.² Yine takiyye, ihtiyat, korku veya kıtman/gizlemek manasında olup, mecburiyet veya zarar tehdidi karşısında dinin gerekliliklerinden muafiyet için kullanılan bir tabirdir.³

¹ Âl-i İmrân, 3/28.

² İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânül-Arap*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1410/1990, XV, 403-404.

³ R. Strothmann, "Takiyye" mad, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979, XI, 679.

Lügat ve dil bilginlerinden olan İbn Manzûr (ö.711/1311), et-takiyye sözcüğünü “içlerinden/ kalplerinden istemedikleri halde diğerlerinden sakındıkları için onlarla barış ve ittifak kurma arzusunu taşıyanların tutumu”⁴ anlamında kullanmıştır ki, bu anlamlandırma takiyye kelimesinin terim anlamıyla da örtüşmektedir. Bu görüşe göre takiyyenin, Arapça “vikaye” “korunmak” kökünden türeyen bir kavram olduğu da pekâlâ söylenebilir.⁵

Bir kelâm terimi ya da ıstılahı olarak takiyye, iman ve inancını zaman ve yerine göre saklayarak başka türlü itikat ve başka biçimde inandığını söylemek, kalbiyle inanmadığı şeyi dil ile söylemek diğer bir deyişle olduğu gibi görünmemek, görüldüğü gibi olmamak yerinde kullanılan bir tabirdir.⁶

Özellikle bu tabir Şii'lerin Sünnîlerle karşılaştıklarında arzu ve amaçlarına ulaşmak için onlar gibi göründüklerini ifade de kullanılır. Çünkü takiyye Şîî kelâm ekolünün akaidinden olup, kişinin gerektiğinde kendisini gerçek durumundan farklı göstermesidir.⁷

Netice de bu kelime bir mezhebe bağlı olan kimsenin o ekole mensup olduğunu (korku ve çekinmeden dolayı) başkalarına sezdirmemek için tercih ettiği bir davranış biçimini ifade de kullanılmaktadır.

Takiyye kavramının müspet/olumlu ya da menfi/olumsuz içerikli olduğunu söylemek için takiyyeye başvuran bireyin zihnî yapısının ve psikolojik halinin iyi analiz edilmesi ve bilinmesi gerekeceği kanaatindeyiz. Bu da dışardan olayı gözlemleyen bir insan için tam manasıyla bilinemez. Çünkü niyet insanın sübjektif dünyası ile ilgilidir. Takiyye de bu bağlamda sübjektif bir kavramdır.⁸ Fakat

⁴ İbn Manzûr, *Lisânül-Arap*, XV, 404

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV, 404.

⁶ İbn Teymiyye, Ahmed Takiyyuddin, *Minhâcü's-Sünne*, Bolak, trs, I, 159; Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul, 1993, 383

⁷ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998, 432.

⁸ Akyol, Taha, 'Takiye'yi Anlamak', www.

milliyet.com.tr/2003/09/02/yazar/akyol/html.

dışarıdan görüldüğü kadarıyla takiyyenin müspet bir kavram olduğu kanısına varmak da kolay gözükmemektedir.

II- İslâm'dan Önceki Semavî Dinlerde Takiyye Anlayışı

Bu kullanıştan hareketle takiyye olgusu sadece İslam'a özgü bir *fenomen* olarak karşımıza çıkmıyor. Takiyye inancına yalnızca son din İslam'da değil, ondan önceki semavi dinlerde özellikle de Hıristiyanlıkta rastlıyoruz. Bunu niçin söyleme ihtiyacını duyuyoruz. İki saikle. Birincisi, konunun bütün boyutlarını içerisine alan yani "efrâdını câm'i ağıyarını ma'ni" bir çalışma açısından bu gerekli olduğu için; diğeri de basında bu konuyu ele alan kimilerinin güya İslâmiyeti Hıristiyanlık karşısında daha çekingen ve korkak bir din gösterme amacıyla olacak Hıristiyanlıkta takiyye olmadığı ve Hıristiyanların da takiyye yapmadıklarını söylemiş olmasıdır. Güya İncil'de takiyye ayeti yoktur, bundan ötürü de Hıristiyanlar takiyye yapmamışlar hatta inançlarını inkar etmemek için aslanlar tarafından parçalanmayı göze almışlardır. Halbuki İncil'e bakılacak olursa 1. Korintoslulara bölümünün 9. Bab'ının 20-23. ayetleri şunları söyler:

"Ve Yahudileri kazanayım diye Yahudilere Yahudi gibi davrandım; kendim şeriat altında olmadığım halde, şeriat altında olanları kazanayım diye şeriat altında olanlara şeriat altında gibi davrandım. Allah'a karşı şeriatı olmayanlardan değil, ancak Mesih'in şeriatı altında olarak şeriatı olmayanları kazanayım diye, şeriatı olmayanlara şeriatı olmayan gibi davrandım. Zayıfları kazanayım diye zayıflara zayıf oldum; her surette bazılarını kurtarayım diye herkese her şey oldum. Ve hepsini İncil için yapıyorum, ta ki onda hissedar olayım."⁹

Söz konusu İncil pasajları göstermektedir ki, Hıristiyan din anlayışında da farklı gerekçelerle de olsa takiyye vardır ve uygulanmıştır.

III- Şia'da Takiyye Anlayışı

⁹ Kitabı Mukaddes (Yeni Ahit.) Korintoslulara Birinci Mektup, 9.Bap, 20-23. İstanbul, 1985.

İslam düşünce tarihinde takiyye öğretisi ya da inancı İslâm kelâm mezhepleri içerisinde Şîî kelâm ekolü tarafından daha çok benimsenmiş ve uygulamaya geçirilmiş olmasından hareketle ilk olarak Şîîlerin bu konuya yaklaşımına değinmeyi uygun buluyoruz.

Genelde merkezî yönetimin dışında kalmış, yönetime katılamamış çevrelerin, bu tutuma bir tepki şeklinde oluşturdukları siyasî hareketin-daha sonra dinî bir içerik de kazanmıştır- adı olan Şîa kelâm ekolüne göre, takiyye (imani/ inancı gizleme-korunma) dinî gereklilikler arasındadır ve vaciptir.

İlk Şîî bilginlerden olan Şeyh Sâduk lakabıyla bilinen Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991)'ye göre, takiyye yapmak dini bir gereklilik olduğu için onu terk eden namazı terk edenle aynı konumda mütalaa edilmiştir.¹⁰ Yani namaz nasıl dinin vazgeçilemez bir rüknüyse, takiyye yapmakta bu şekilde bir rükündür. Hatta Şîî inancına göre, İmamı'l-Kaaım ortaya çıkıncaya kadar takiyye yapmak vacip olduğundan, imamın çıkışından önce takiyyeyi terk eden kimse, Yüce Allah'ın dininden, İmamiyye mezhebinden çıkmış olacağı gibi, Allah'a, Resulüne ve imamlara da karşı gelmiş sayılır.¹¹ Takiyyenin ne derece önemli olduğunu ifade etmek için Şîî bilginler, imamların altıncısı kabul edilen Cafer es-Sadık (ö.148/765)'tan "Takiyye benim ve atalarımın dinidir. Takiyyesi olmayanın dini yoktur" sözünü nakletmişlerdir.¹²

Şîî din otoritelerinden olan Nevbahtî (ö. 300/912) de Şîî fırkaları ve görüşlerinden bahsettiği "Fıraku's-Şîa" isimli eserinde el-Bedâ'¹³, takiyye ve takiyye yapanlardan söz etmektedir. Ebi Abdullah

¹⁰ Şeyh Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, (Şîî- İmamiyye'nin İnanç Esasları), Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1978, 127.

¹¹ Şeyh Sadûk, age, 128.

¹² el-Muzaffer, Muhammed Rıza, *Akaidü'l-İmamiyye*, Kahire, 1381/1961, 49-60; Kaşîfu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şîa ve Usuluha*, Kahire, 1377/1958, 133.

¹³ Bedâ', ortaya çıkarılmak, görünmek, herhangi bir işi yapmaya niyetlenmişken bilgi ya da zan bakımından o işten vazgeçip başka bir işi yapmaya kalkışmak anlamında kullanılan bir tabirdir. Ortaya çıkma yani zuhur anlamında da kullanılır. Fikir değiştirme olarak açıklanabilecek bu tabir Cafer es-Sadık'ın oğlu İsmail yüzünden ortaya çıkmış, sonra Allah'ın da önce söylediği bir şeyi

Cafer b. Muhammed'in Bedâ ve takiyyeye baş vurduğu ifade edilmektedir.¹⁴

Şîî mantalite takiyyeye başvurmayı akıl ve şer */dinî nass* açısından gerekli görür.¹⁵ Şîa, takiyenin gerekli olduğu yönündeki inançlarını Kur'an'da yer alan Âl-i İmrân sûresinin 28. ve Nahl sûresinin 106. ayetlerine dayandırmaktadırlar. Şîî anlayış, "Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkarcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır..."¹⁶ ve "Kalbi imanla dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkar eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan azap iner ve onlar için büyük bir azap vardır"¹⁷ ayetleri gereğince zaruret, tehlike ve zorlama karşısında takiyye yapılabileceği inancındadır. Onlara göre Allah, söz konusu bu ayetiyle ancak takiyye yoluyla kafirlere dostluk gösterilebileceğine izin vermiş olmaktadır.¹⁸

Şîî zihniyet bu konudaki naklî istidlallerine şu ayeti de ilave ederler: "Fıravun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü'min bir adam şöyle dedi: "Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz?..."¹⁹

Şîîler andığımız bu ayetlerden hareketle takiyyeyi zor durumlarda kullanılabilir bir ruhsat olmaktan çıkarıp adetâ dinî bir prensip düzeyine yükselterek bunu herhangi bir dinî ilke gibi her türlü zaman ve mekan düzleminde uygulama yoluna gitmişlerdir.

---

sonradan değiştireceği şekline bürünerek bir inanç halini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Beyrut, 1411/1990, I, 113; Fiğlalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Selçuk yay., İstanbul, 1990, 164-165.

¹⁴ en-Nevbahtî, Ebi Muhammed Hasan b. Musâ, *Kitab Fıraku'ş-Şîa*, thk. H. Peter, Matbaattü'd-Devle, İstanbul, 1931, 55-56.

¹⁵ Kaşifu'l-Gıta, Muhammed Hüseyin, *Geliniz Şîa Nedir Öğrenelim*, Çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996, s.92.

¹⁶ Al-i İmran 3/28.

¹⁷ en-Nahl, 16/106.

¹⁸ Şeyh Sadûk, age, 128.

¹⁹ el-Mü'min, 40/28.

Şif mantalite, takiyyeye başvurmanın en belirleyici sebebini “hayatı korumak, can güvenliğini sağlamak” olarak belirlemiştir. Yani takiyyenin kabulünün arka planında baskı ve korku vardır. Bu olgu takiyye ister ruhsat isterse azamet yani dinî bir ilke olarak telakki edilsin değişmemektedir. Her insan kendisinin en değerli varlığı olan hayatını tehlikelerden korumak için gerektiğinde inancını gizleme yoluna (takiyyeye) başvurmuştur. Bu normal insanî bir reflektir. Ancak şerefi için, hakkı koruyup ayağa kaldırmak ve batılı yok etmek için de hayatını tehlikeye atmalıdır. Böyle bir durum söz konusu değilse, hayatını tehlikeye atmasının pratik bir faydası yoksa hayatını sona erdirmemek için takiyye yapmak gereklidir. Başka bir deyişle gereksiz ve faydasız bir ölümden kaçınılması, dava ve din kardeşleri için hayatın korunması istenmektedir. Nefsi korumak ve hakkı güçlendirmek gerektiği zamanda takiyye yapmaya ruhsat verilmiştir. Ancak batılı ve kötülüğü yaygınlaştırmak, insanları doğru yoldan saptırmak, zulüm ve fenalığı devam ettirmek gibi hususlarda takiyye yapmak asla caiz görülmemiştir.²⁰

Yine haramın helâl, helâlin haram sayılması, bir Müslüman’ın kanının akıtılması, ya da malının helal görülmesi hususlarında takiyye yapılması da asla kabul görmemiştir. Kınanması gereken ya da doğru olmayan takiyye bu durumlarda yapılan takiyye eylemidir.²¹

Bu olgu da göstermektedir ki Şia’nın takiyye yapması gönülden arzu ettikleri bir ideal değildir. Bu gerçeklik hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir. Buna rağmen Şia, diğer İslâm mezhepleri ve oryantalistler tarafından takiyyeyi dinî bir ilkeye dönüştürdükleri gerekçesiyle olabildiğince tenkit ve eleştiriye maruz kalmıştır. Takiyyeye bu tarzda yaklaştıkları için yalancılıkla, cesaret, şecaat ve şahsiyetten yoksun olmakla itham edilmişlerdir. Bu tenkit, bugün, bir nevi hedef sapmasına uğrayarak, takiyyenin ne olup olmadığını yani nitelik ve mahiyetini bilmeyen, kendilerini aydın sayan kişi ve gruplar tarafından genelde dindar Müslümanlara yöneltilir olmuştur. Bu tavır dinin kabul etmesi söz konusu olmadığı gibi bilim ahlakıyla da uyuşmamaktadır.

²⁰ Kaşifu’l-Gıta, *Şia Nedir*, 93.

²¹ Kaşifu’l-Gıta, *Şia Nedir*, 93.

Sünnî öğreti, Yüce Allah'ın kafirlerin dost edinilmemesini bildirdiği ayetle inanmayanlarla dostluk kurmayı, arkadaşlık yapmayı ve yardımlaşmayı kesin bir şekilde nehyettiğini söylemiş; yalnızca onlardan gelebilecek tehlikelerden sakınma amaçlı karşılıklı münasebetleri nehiy kapsamının dışında tutmuştur. Bu tehlikeleri de onların egemenlikleri altında bulunma, öldürülme korkusu olarak belirtmiş, bu durum altında bulunan Müslümanların yalnızca dilleriyle kafirlere dostluklarını ifade edebileceklerini söylemiştir. Bu dostluğun ölçüsünü de dünya işleriyle ilgili olarak insanî ilişkilerle sınırlandırmış, dinî meselelerde dostluğun olamayacağını kesin bir dille ifade etmiştir.²²

Bizce ayette yasaklanan dostluk, kafirlere karşı gönülden bağlanma, kalbî muhabbet ve inananları bırakıp onlara ilgi ve sevgi gösterme anlamındaki dostluktur.²³ Bununla birlikte halkı Müslüman bir devletin başka Müslümanların aleyhine olmamak şartıyla inanmayanlarla barış görüşmelerinde bulunması, sulh anlaşmaları imzalaması ve başka Müslüman olmayan /gayri müslim ülkelere karşı işbirliği yapması ayette yasaklanan dostluk kapsamına girmez kanaatindeyiz. Çünkü bizler Hz. Peygamber'in Müslüman olmayan topluluklarla yazılı antlaşmalar yaptığını bilmekteyiz. Zaten üzerinde durduğumuz ayet, "kafirlerle antlaşmalar yapmayın" demiyor, "inananları bırakıp onları dost edinmeyin" diyor. Antlaşma yapmak yani birbirlerinin haklarına tecavüz etmeyip iyi geçinmek, dost tutmaktan tamamen farklıdır.

Sünnî doktrine göre de -Şia'nın takiyye inançlarını delillendirme sadedinde ileri sürdükleri Nahl sûresi 106. ayet gereğince - zorlanan birey, düşmanlarından kurtulmak için, kalbiyle muhalif olduğu halde, dili ile küfrü kabul ederse, ona (irtidad) cezası terettüp etmez. Çünkü Allah yarattığı bireyler hakkında kalplerinin inandığı şeye göre hüküm verecektir.²⁴

²² et-Taberî, Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câ'miu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, thk. Şeyh Halil el-Meyus, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, III, 309-312.

²³ er-Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2000, VIII, 10.

²⁴ et-Taberî, *Câ'miu'l-Beyân*, VIII, 238; Benzer bir yaklaşım için bkz. er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX, 97.

IV- Takiyye Yapmanın Şartları

Takiyye yani gerçek inancı saklayıp, farklı bir inanç ya da davranış sergilemek bir takım şartlara bağlanmıştır. Yani her halükarda takiyye yapmak caiz görülmemiştir. İnsanın ancak güç ve takat getiremeyeceği bir azapla baskı ve zorlamaya maruz kalması durumunda takiyye yapabileceği öngörülmüştür. Takiyye yapabilmeyi mubah kılan baskı ve zorlama türleri de şu şekilde sıralanabilir:

1- Can güvenliğinin olmaması, öldürülme korkusu,

2- Esir edilme veya şiddetli dövülme, zulme uğrama ve elem verici eziyetlere uğrama olgusu. İlk Müslümanlar özellikle Habbâb, Suheyl, Bilâl, Ammar, Sümeyye bu türden elem verici şiddete dayalı baskı ve işkencelere maruz kalmışlardır.²⁵

3- Hayatın yok edilmesi korkusu gibi malın da yok edilmesi korkusu. İslâm bilginleri canın korunmasında olduğu gibi malın korunması için de takiyye yapılabileceği kanaatindedirler. Bu görüşlerine dayanak olarak Hz. Peygamber'in "Müslüman'ın malının haramlığı, kanının haramlığı gibidir"²⁶ ve "malı için çarpışarak ölen şehittir" gibi sözlerini zikretmişlerdir. Çünkü mala ihtiyaç insan için şiddetlidir.²⁷

4- Takiyye durumunda gerçek din ve inanç yok sayılmamalıdır. Yani takiyye yapan birey takiyyeyi dili ile yapmalı, kalbinde gerçek imanını yada inancını diri tutmalıdır. Yani küfür kelimesini söylerken kalbiyle ondan uzak durmalıdır. Takiyyede en önemli şart da budur. Bunlar ve bunların kapsamına girecek olanların dışındaki durumlarda takiyye yapmak imkan dahilinde görülmemiştir.²⁸

Mücahit gibi ilk dönem İslam bilginleri bu durumlarda takiyye yapılabileceği hükmünün İslam'ın ilk zamanlarında müminlerin zayıf olduklarından hareketle verildiğini, sonraları Müslümanların ve

²⁵ er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX, 97.

²⁶ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, Hac, 132, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

²⁷ er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VIII, 12.

²⁸ Şeyh Sadûk, *age*, 128, 1. dipnot; er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VIII, 12, XX, 97.

onların devletinin güçlendiğini dolayısıyla da bu hükmün geçirli olamayacağını söylemişlerse de, Hasan gibi diğerleri de söz konusu durumlarda takiyye yapmanın müminler için kıyamet gününe kadar caiz olduğunu ifade etmişlerdir. Kur'an yorumcusu ve kelâmcı olan Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) de imkanlar ölçüsünde nefsin zarar ve tehlikelerden korunmasının gerekli olduğundan hareketle ikinci görüşün daha isabetli olduğu kanaatinde-dir.²⁹

Şii din bilginleri takiyye yapmanın meşruluğunu kanıtlama sadedinde Asr-ı Saadet'te geçen bir takım tarihî olayları da sıklıkla anarlar. Bunlardan birisi bireye zorlanma anında inancının aksini söylemeye izin veren Nahl sûresi 106. ayetin nüzul sebebi olarak kabul edilen Ammâr b. Yâsir hadisesidir.³⁰ Nazil olunan bu ayetle, onun zorlanma ve şiddetli baskı sonucu putlara taptığından ve Hz. Peygamber'i inkar ettiğiğinden dolayı hissettiği vicdan azabı teskin edilerek hafifletilmiştir.³¹

İslâm'ın doğuşunun ilk yıllarında Hak Din'e girmeyi kabul etmeyen Kureyş kâfirleri, İslâm'ı kabul eden Ammar, babası Yâsir ve annesi Sümeyye, Suheyb, Bilal, Habbâb, Salim ve Hadramî'nin kölesi Cebr'i zorla dinlerinden döndürmeye kalkıştılar.³² Ammar ve ailesi bunu kabul etmeyince, Sümeyye'nin iki ayağını iki deveye bağlayıp ters yönde çektirerek parçalattılar. Yâsir'i de hunharca şehit ettiler. İslâm'ın ilk şehitleri de bunlar oldular. Ammar ise, kafirlerin işkencelerine dayanamayarak, diliyle onların arzu ettikleri biçimde inkar etti. Bu durum Rasulullah'a bildirilince, "Ammar başından ayağına kadar imanla doludur. İman onun etine kemiğine, kanına karışmıştır" buyurmuş, sonra Ammar'a "Seni yine zorlarsa, istediklerini söyle" demiştir.³³

²⁹ er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VIII, 12.

³⁰ et-Taberî, *Câ'miu'l-Beyân*, VIII, 237.

³¹ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail el-Kureyşî el-Dimişkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetü'l-Kayyime, Kahire, 1414/1993, II, 569.

³² İbn-i Hişam, Abdulmelik, *es-Siret'ün-Nebeviyye (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara, 1992, 202-204; Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev. N. Şişman, İnsan yay, İstanbul, 2003, 116-117.

³³ Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *Tefsîru'l-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzili ve Uyunu'l-Ekâvili fî Vucuhi't-Te'vil*, thk. Abdurrazzak el-Mehdi, Daru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997, II, 594-595; er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX,

Asr-ı Saâdet'te yaşanan zorlama hadiselerinden biri de Hz. Muhammed'den sonra kendisinin peygamber olduğunu iddia eden Müseylemetü'l-Kezzab (Yalancı Müseyleme)'ın aktif rol üslendiği şu olaydır: Müseyleme, iki Müslümanı tutsak ederek, onlardan birine: "Muhammed hakkında ne diyorsun? diye sordu. O da "Allah'ın elçisidir" dedi. "Peki benim hakkımda ne diyorsun?" dedi. O da "Senden" dedi. Onu serbest bırakan Müseyleme, ötekine sordu: Muhammed hakkında ne dersin? O da "Allah'ın elçisidir" dedi. Ya benim hakkımda ne dersin? dedi. Müslüman "ben sağırım" dedi. Sorusunu üç kez tekrarlayan ve her seferinde aynı cevabı olan Müseyleme o Müslüman'ı öldürttü. Hz. Peygamber bu olayı duyunca "Birincisi Allah'ın verdiği ruhsattan yararlanmış, ikincisi de açık söylemiş. Ne mutlu ona" demiştir.³⁴ Başka bir rivayette de birincisi, ruhsata yapışmış, ikincisi cennete çabukça gitmeyi istemiş, ikisinin de ecri var" demiştir.³⁵

Bu tarihî hadiseler zorlama karşısında yalnızca dille olmak şartıyla inkar etmenin caiz olduğuna delil kabul edilmiştir.³⁶ İbn Abbas da takiyyenin eylem ve amelle değil, dille yapılabileceği kanaatindedir.³⁷ Yani ona göre de insan ancak tehlikeli durumlarda diliyle sakınabilir, fakat imanının gereğini yapmaktan geri duramaz.

V- Ehl-i Sünnet'in Takiyye Anlayışı

Sünnî öğretiyeye göre zorlama ve baskıya maruz kalan kişinin inancını gizlemesi yani takiyye yapması Allah'ın bir ruhsatı (izni) olup, Şia'nın kabulünün aksine kesinlikle vacip değildir. Dolayısıyla Şia hariç Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Sünnîlere göre takiyye meselesi inanca yönelik bir sorun olarak telakkî edilmediği

---

97; el-Cassâs, Ebi Bekr Ahmed b. Ali er-Razî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994, III, 249; et-Taberî, *Câ'miu'l-Beyân*, VIII, 237; Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Çelik-Şura, İstanbul, trs, V, 99; es-Sâbûnî, Şeyh Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mekke, trs, II, 57.

³⁴ el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 13; Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, II, 595; er-Razî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX, 98; Aynı olayın farklı bir versiyonu için bkz. Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili*, II, 303 ve V, 99.

³⁵ Kaşifu'l-Gita, *Şia Nedir*, 94; er-Razî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VIII, 12.

³⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, II, 569.

³⁷ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, 337.

gibi önemli bir konu olarak da görülmemiştir. Bilakis baskı ve zorlama anında takiyye yapmayı terk etmek daha üstün ve faziletli bir davranış olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber de “ibadetlerin en üstünü zor/ meşakkatli olanıdır” buyurmuştur.³⁸ Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve diğer müçtehit imamların zorlamalara karşı benimsedikleri inançlarından (örneğin Kur’an’ın mahluk/ yaratılmış olmadığı, rü’yetullah/ Allah’ın ahirette görülebileceği v.b) dönmeleri bu doğrultudaki anlayışa örnek gösterilebilir. Bu kabule göre böyle bir durumda yani zorlama esnasında takiyye yapmamakta, hakkın açıklanması, dinin yüceltilmesi ve öncellenmesi söz konusudur.³⁹ Doğrunun ortaya çıkması ve dinin üstün tutulması için ölmeyi göze alarak küfür sözlerinden kaçınmak bir takva hareketidir. Bu konuda takva ile hareket etmek daha güzel, daha üstün ve şerefli bir duruştur.⁴⁰

Buna ilaveten takiyye ile birey kendini ya da başkasını koruduğundan hareketle bazılarınca takiyye yapmak çirkin bulunmuş, nifak belirtisi olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayışa göre kalbiyle inanmadığı bir şeyi diliyle söylemek yalancılık ve nifakçılıktır. İnsanlar için takiyye yapmanın Ammar örneğinden hareketle caiz olduğunu söyleyenler, peygamberleri bundan muaf tutmuşlardır.⁴¹ Yani peygamberlerin takiyye yapamayacaklarını söylemişlerdir. Peygamberler gönderildikleri halkın her konudaki (dinî ve dünyevî alandaki) önderleri ve rehberleri oldukları için bütün açıklamaları dosdoğru olmalıdır. Bundan dolayı da Peygamberlerin hiçbir şekilde takiyye yapmaları kabul edilmemiştir.

³⁸ Bu söz Peygamber’e atfedilen fakat gerçekte hadis olmayan bir kelimadan ibarettir. Ancak bu söz hadis olarak lanse edilmiş tarihî süreç içerisinde Müslümanlar arasında bu düşünce yani faziletli ibadetin meşakkatli olanı olduğu yaygınlık kazanmıştır. Buna göre bir birey ne kadar iyi bir müslüman olmak ve çok sevap kazanmak istiyorsa o nispette sıkıntı ve zorluklara katlanmalıdır. Halbuki bu düşünce “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez”(el-Bakara,2/185) şeklindeki Kuran ayetine aykırıdır.

³⁹ el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 12-13; er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX, 98.

⁴⁰ el-Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 12-13; er-Razi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XX, 98;

Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 99.

⁴¹ Komisyon, *el-Veşîa fî Nakdi Akâidi's-Şîa*, Mısır; trs., 81-82.

VI- Takiyye Yapmaya Yönelten Nedenler Ve Çözüm Önerileri

Şia'nın Sünnî öğretiyeye göre takiyye inancını öne çıkarmasının altında yatan başlıca neden Emevîler ve Abbasiler devrinde her türlü takibata, zulme ve baskıya uğramış olmalarıdır. Yani Şîî topluluklarının yaşadıkları dış çevre, siyasî ve içtimai hava, sosyo-politik ortam onların inanış/akide ve düşüncelerini serbestçe ortaya koymaya ve onları pratiğe dökmeye uygun değildi. Bu sebeple Şîîler takiyye yapmaya yani inanç ve gerçek düşüncelerini saklayıp, gizlemeye riayet etme zorunda kalmışlardır.⁴²

Şîîler tarihte çok baskı gördüğü için Şîî olduğunu gizleme gibi insanî bir ihtiyaç hissedilmiş, Şîî öğretisi de bunu kabul etmiştir. Ancak böyle olmasına karşılık yine de takiyyeye baş vurmayan birçok Şîî Müslüman, inançları uğruna can vermiştir. Şîî bilginlerinden olan Şerif er-Raddiyy (ö. 406/1015) de takiyyenin bir ruhsat olduğunu, makbul ve efdal olanın bu ruhsatın kullanılmasını gerektğini, kullanılması halinde de takiyyenin mü'minle müşrikler arasında olacağını, Müslümanlar arasında takiyye yapmaya yol aranmayacağı kanaatindeydi.⁴³ Söz konusu Şîî bilginin takiyye konusundaki bu tavrı büyük çoğunluğu oluşturan Ehl-i Sünnet anlayışıyla adeta örtüşmektedir. Uzlaşıcı ve kayda değer bir görüştür. Bu bakış açısı, Kur'an'ın bu konuyla ilgili yaklaşımına da daha uygundur. Günümüzde de birçok Şîî ve Sünnî Müslüman inançları ve vatanları uğruna hayatlarını hiçe saymışlar, takiyyeye ehemmiyet vermediklerini göstermişlerdir.

Daha önceki paragraflarımızda takiyyenin başlangıçta can korkusundan, hayatta kalabilmek endişesinden, bütünüyle insanî bir kaygı akabinde meşru görülmüş bir fenomen olarak gün yüzüne çıktığını belirtmiştik. Ancak zamanla siyasileştiği ve dinî bir kimliğe büründüğü de bilinmektedir. Batınîlerle amansız bir mücadelenin baş aktörü olan Gazâlî (ö.505/1111), ilk önceleri bütünüyle can korkusundan kaynaklanan insanî bir endişe sonucunda meşru kabul

⁴² el-Muzaffer, *Akaidü'l-İmamiyye*, 49-60; Kaşifu'l-Gıta, *Aslu's-Şia ve Usuluha*, 133vd; Kaşifu'l-Gıta, *Şia Nedir*, 94.

⁴³ İlhan, Avni, 'Takiyye, Doğuşu ve Gelişmesi', *DEÜİF. Dergisi*, II, İzmir, 1985, 166.

edilen takiyyeyi siyasî emellerine ulaşmada dinî dayanak yapmakta beis görmeyen Batınilerin ve takiyyeyi din olarak kabul eden zındıkların tevbelerinin kabulü⁴⁴ konusunda din bilginlerinin ihtilaf ettiklerini belirtmektedir.⁴⁵ Yani dinî bir ruhsat olan takiyyeyi, dinin gereklerinden biri haline getirmek hatta dinin kendisi gibi algılamak, İslâm bilginleri tarafından fecî bir suç, tevbesinin kabulü tartışmalı olan büyük bir günah olarak görülmüştür.

Böyle bir ortamda yaşayan insanlar yani düşünce ve inanma özgürlüğünün bütün genişliğiyle yaşanmadığı coğrafyalarda, takiyye yapmaya/ olduğundan farklı görünmeye mecbur kalmakta, yapmak istediklerini başka biçimde ifade etmeye yönelmektedirler. Bu sorun sadece İslâm dünyasına has/ özgü olmayıp, bütün insanlığın meselesidir. Yani yerel ve mahalli değil, evrensel bir fenomendir; bu şekliyle de bütün dinlerin çözümü için katkıda bulunması gereken bir sorundur.

Bizim anlayışımıza göre ötekinin yanında, olduğundan farklı görünmekten ya da takiyyeden kurtulmanın yegane çıkış yolu, baskı, dayatma ve sindirmenin olmadığı daha fazla özgürlüğün bulunduğu yaşam standardına ulaşmaktan geçmektedir. Her şeyin rahatlıkla düşünülebilir ve konuşulabileceği bir ortamda kamu oyununun önünde söylediklerinden farklı düşünceler taşıyan bireyler ve gruplar rağbet görmeyeceklerdir. Bu da ötekinin yanında farklı görünmenin ya da takiyyenin sonu olacaktır. Zaten fikirlerin ve inançların serbestçe ifade edilebildiği ortamlarda düşünceleri gizlemeye, farklı görünmeye ve çeşitli davranışlar geliştirmeye gereksinim de duyulmayacaktır.

VII- Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak söylersek takiyye, yani ötekinin kötülüğünden korunmak için asıl inancını gizlemek, dinî olmaktan daha çok insanın hayatını tehlikede hissettiği zamanlarda geliştirdiği sosyo-psikolojik bir tavır olarak karşımıza çıkan bir fenomendir.

⁴⁴ Tevbenin kabulü ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Özarlan, Selim, *Kelamda Tevbe*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2003, 69 vd.

⁴⁵ el-Gazalî, Ebu Hâmid Muhammed, *Fedâihu 'l-Batîniyye*, nşr. Abdurrahman Bedevi, Kahire, 1383/1964, 160; İlhan, 'Takiyye, Doğuşu ve Gelişmesi', 426-427.

Bu bağlamda genelde dinler özelde ise İslâm, insanın söz konusu (tehlikeli) durumlarda ortaya koyduğu bu tavrı doğal ve insanî bir refleks olarak algılayarak tamamen reddetme yoluna gitmemiş, ancak bunun normal bir davranış tarzına dönüşmemesi ve kapsam alanının genişletilmemesi için bir takım sınırlayıcı kriterler ortaya koyma lüzumunu hissetmiştir.

Telekomünikasyonun baş döndürücü bir hızla sınırları aştığı içinde yaşadığımız küreselleşen ve globalleşen dünyada insanların inandıklarını ya da düşündüklerini serbestçe ifade edebilecekleri bir ortamdan mahrum olmaları hasebiyle takiyye yapmaya mecbur bırakılmaları insanlık adına telafisi imkansız olan vahim bir durumdur.

Ötekinin yanında olduğundan farklı görünmek (takiyye) ve benzeri davranış tarzlarının bütünüyle ortadan kalkmasının ancak günümüzün yükselen değerlerinden olan düşünce ve fikir özgürlüğünün bütün alanlarda özellikle de din ve vicdan alanında serbestiyet kazanmasıyla mümkün olabileceği kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

AKYOL, Taha, 'Takiye 'yi Anlamak' www.milliyet.com.tr /2003/09/02/ yazar/ akyol/html.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, Çağrı yay. İstanbul, 1992.

EL-CASSÂS, Ebi Bekr Ahmed b. Ali er-Razî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1994.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998.

EL-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, Beyrut, 1411/1990.

FIĞLALI, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Selçuk yay., İstanbul, 1990.

EL-GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed, *Fedâihu'l-Batıniyye*, nşr. Abdurrahman Bedevi, Kahire, 1383/1964.

İBN-İ HİŞAM, Abdulmelik, *es-Siret'ün-Nebeviyye (Hz. Muhammed'in Hayatı)*, Çev. İzzet Hasan, Neşet Çağatay, Ankara, 1992.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail el-Kureyşî el-Dimişkî, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, Mektebetü'l-Kayyime, Kahire, 1414/1993.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânül-Arap*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1410/1990.

İBN TEYMİYYE, Ahmed Takiyyuddin, *Minhâcü's-Sünne*, Bolak, trs.

İLHAN, Avni, 'Takiyye, Doğuşu ve Gelişmesi', *DEÜİF. Dergisi*, II, İzmir, 1985.

KAŞİFU'L-GITA, Muhammed Hüseyin, *Aslu's-Şia ve Usuluha*, Kahire, 1377/1958.

KAŞİFU'L-GITA, Muhammed Hüseyin, *Geliniz Şia Nedir Öğrenelim*, Çev. Abdullah Ünlü, İstanbul, 1996.

KİTABI MUKADDES (Yeni Ahit,) İstanbul, 1985.

KOMİSYON, *el-Veşîa fî Nakdi Akâidi's-Şia*, Mısır; trs.

MARTİN LİNGS, Hz. Muhammed'in Hayatı, Çev. N. Şişman, İnsan yay, İstanbul, 2003.

EL-MUZAFFER, Muhammed Rıza, *Akaidu'l-İmamiyye*, Kahire, 1381/1961.

EN-NEVBAHTÎ, Ebi Muhammed Hasan b. Musâ, *Kitab Fıraku's-Şia*, thk. H. Peter, Matbaatü'd-Devle, İstanbul, 1931.

ÖZARSLAN, Selim, *Kelamda Tevbe*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2003.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III*, İstanbul, 1993.

ER-RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2000.

R. STROTHMANN, "Takiye" mad, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1979.

ES-SÂBÛNÎ, Şeyh Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mekke, trs.

ŞEYH SADÛK, Ebu Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, (Şiî-

İmamiyye'nin İnanç Esasları), Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara, 1978.

ET-TABERÎ, Ebi Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câ'miu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*, thk. Şeyh Halil el-Meyus, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.

YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, Çelik-Şura, İstanbul, trs.

ZEMAHŞERÎ, Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîli ve Uyunu'l-Ekâvîli fî Vucuhi't-Te'vîl*, thk. Abdurrazzak el-Mehdi, Daru't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1997.